

ÎN LEGĂTURĂ CU PRIMUL EDIFICIU AL MITROPOLIEI ȚĂRII ROMÂNEȘTI DE LA ARGEȘ

GRIGORE IONESCU

În vremea din urmă, câțiva dintre vrednicii cercetători ai artei românești — printre care Emil Lăzărescu, Răzvan Theodorescu, Pavel Chihaia, Ana Maria Musicescu — au susținut și și-au dat străduința să demonstreze că biserica domnească Sf. Niculae din Curtea de Argeș a fost, de la început, concepută și menită să fie sediu al Mitropoliei. Emil Lăzărescu socotește că o biserică de mărimea și importanța celei de la Argeș n-a putut fi o capelă pentru Curtea modestă a voievozilor veacului al XIV-lea¹. Avind în vedere și ipoteza mai veche formulată de N. Iorga, potrivit căreia locuința princiară — „Curtea Argeșului” — ar fi fost „pe cea mai mare din înălțimile ce se întîmpină” în localitate, adică pe culmea străjuită azi de ruina bisericii Sîn Nicoară, care, ea, ar fi fost capela acestei prime Curți, ruinată încă de timpuriu și „ale cărei rămășițe au fost înlăturate”², Emil Lăzărescu nu șovăie să afirme categoric că biserica domnească Sf. Niculae a fost mitropolia dintii a țării. De aceeași părere este și Răzvan Theodorescu, precizînd că biserica în cauză „nu poate fi a unei curții domnești ci a fost lăcașul unei mitropolii — lăcaș pe care, dealtfel, nici nu avem unde să-l căutăm în mod logic în altă parte în orașul acelei epoci”³. Ana Maria Musicescu, împărtășind întru totul părerile lui Emil Lăzărescu și ale lui Răzvan Theodorescu, adaugă în sprijinul ipotezei că biserica domnească a fost concepută ca sediu mitropolitan și iconografia picturii din absida altarului, anume reunirea a două teme: *Cortul Mărturiei* (Ieșirea, 26, 27, 28), Epistola lui Pavel către evrei (9, 1—6) și *Ofrandele reprezentanților celor 21 triburi ale Israelului*, teme care, deși frecvente în Balcani (la Constantinopol, la Athos, în Serbia), n-au căpătat nicăieri aspectul complex de la Argeș; aceasta arată odată mai mult, împreună și cu prezența în nartex a soboarelor ecumenice figurate de obicei în bisericile catedrale, că biserica domnească a fost de la început mitropolie⁴. Mai mult d-sa se sprijină în argumentație și pe concluziile formulate pe baza unei complexe și complicate analize a problemei celei dintii mitropolii a Țării Românești făcută de Pavel Chihaia⁵, analiză care, la un moment dat, m-a determinat și pe mine să afirm în lucrarea, întocmită în colaborare cu Ana Maria Musicescu, că biserica domnească din Argeș a putut deveni pînă prin 1440 și sediu al mitropoliei.

Cel care și-a dat mai mult silința să demonstreze că biserica domnească din Argeș a fost de la început cea dintii mitropolie a țării și a influențat în bună parte, prin studiul său laborios, și pe ceilalți cercetători, este Pavel Chihaia⁶. Primul argument pe care acest neobosit cercetător îl invocă, în sprijinul problemei pe care și-a propus s-o demonstreze, este afirmația că N. Iorga — „profund cunoscător al vieții medievale din țările române” a susținut — în *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, București, 1929, p. 37—39, —

că primul lăcaș al mitropoliei a fost biserica Sf. Niculae domnesc. Afirmația aceasta este însă o inadvertență. Mai întii, lucrarea citată a lui N. Iorga a fost editată (este vorba de ediția a II-a), în anul 1928, nu în 1929. În al doilea rînd, nici în p. 37—39 și nici în alt loc, N. Iorga nu face afirmația care i se atribuie. Amintește desigur de biserica domnească precizînd că „ea a fost înălțată de Basarab Vodă care poate fi privit drept cel dintii printre domnii care au împodobit cu biserici — se înțelege de zid — pămîntul țărilor noastre” și că ea a fost „menită nu atît pentru orășenii din Argeș ... sau pentru sătenii din împrejurimi, cît pentru îngroparea membrilor dinastiei”⁷. Inadvertența semnalată la Pavel Chihaia apare și la Răzvan Theodorescu⁸.

Al doilea argument pe care se sprijină studiul lui Pavel Chihaia este găsirea a două steme de piatră provenind de la două turnuri-clopotnițe succesive ale mănăstirii Argeș: una aparținînd lui Vlad Dracul (1436—1442; 1443—1446), alta lui Neagoe Basarab, care, ambii, „au ținut să-și însemne cele două ctitorii succesive pe același loc cu plăci armoniale simbolice”⁹. Invo-cînd faptul că stema lui Vlad Dracul provenea de la clopotnița care a fost ulterior înlocuită cu aceea a mănăstirii lui Neagoe Basarab și că o astfel de stemă a avut și Radu cel Mare încastrată pe zidul mănăstirii ridicate de el, pe locul alteia mai vechi, la Dealu și că, în sfîrșit, la fel au avut steme pe clădirile ridicate de ei și unii voievozi moldoveni din acea vreme, Pavel Chihaia consideră că stema lui Vlad Dracul voia să marcheze, ca și cea a lui Neagoe Basarab, nu o mărunță restaurare a unei mănăstiri mai vechi — deci care ar fi fost mitropolia țării — ci o zidire din temelii a întregii mănăstiri¹⁰. (Nu-se înțelege de ce zidirea din temelii a întregii mănăstiri și nu, eventual, numai a turnului.) De aci se trece la o concluzie căreia e greu să-i acordăm o adevărată temeinicie, anume că Vlad Dracul, aflîndu-se în anul 1439 în fosta cetate de scaun, cu cîteva zile numai înainte de sărbătoarea hramului bisericii — Adormirea Maicii Domnului hram pe care l-a preluat de la vechea mitropolie și Neagoe Basarab pentru mănăstirea sa — era venit anume să asiste, în ziua de 15 august 1439, la sfințirea bisericii pe care el ar fi zidit-o din nou „într-un moment al domniei lui care se leagă de o perioadă de pace și de alte înfăptuiri religioase”¹¹! Pe baza acestor considerații de circumstanță P. Chihaia afirmă că vechea mitropolie de la Argeș, pe locul căreia și-a zidit Neagoe în 1512 mănăstirea sa, a fost o ctitorie nouă, precizează și anul, din 1439, a lui Vlad Dracul, și nu o clădire mai veche pe care el a putut s-o restaureze și să prindă pe turnul-clopotniță, restaurat, stema sa, așa cum a făcut ulterior și urmașul său.

Admițînd însă — ca ipoteză — că mitropolia Argeșului, pe care Neagoe Basarab a găsit-o dărîmată și neîn-

¹ Cf. „Istoria Artelor Plastice în România”, I, București, 19, p. 151—152.

² N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ed. II, București, 1928, p. 37—38.

³ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident, la începutul culturii medievale românești* (secolele X—XIV), București, 1974, p. 285—286..

⁴ Ana Maria Musicescu și Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, București, 1976, p. 12.

⁵ Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, cap. III, p. 46—65.

⁶ Pavel Chihaia, idem.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 39.

⁸ Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 285, nota 41.

⁹ Pav. I Chihaia, *op. cit.*, p. 46.

¹⁰ Idem, p. 47. Pentru aceeași ipoteză, o argumentație la fel de puțin convingătoare, sprijinită numai pe supoziții, găsim la același autor în „Deux armoiries sculptées appartenant aux voivodes Vlad Dracul et Neagoe Basarab” în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, I, 1946, p. 160—163.

¹¹ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 47.

tărită¹², este o fostă mănăstire mai veche pe care Vlad Dracul numai a restaurat-o, Pavel Chihaia își pune între-barea ce i se pare că poate avea un răspuns concludent în sprijinul ideii sale, anume: unde a funcționat până în 1439 mitropolia, într-un lăcaș aflat pe același loc, care ar fi viețuit numai 80 de ani! (de la 1359 până la 1439) sau într-altul — respectiv, zice d-sa în biserica domnească Sf. Nicolae? Dar dacă e să ne mirăm de puținătatea anilor (80) cât ar fi viețuit mitropolia dintii, atunci de ce să nu ne mirăm și de mult mai puținii ani pe care i-a trăit ctitoria lui Vlad Dracul: —36 sau, respectiv, 45 — de la 1439 până la 1475, respectiv 1484 când a fost deteriorată — ne-o spune tot d-sa—de unul din cutremurele de la 1475 sau 1484.

Dar pentru a-și întări ipotezele, P. Chihaia aduce și un alt argument, mult mai complicat; „pornind de la afirmația marelui savant” N. Iorga — probabil făcută în altă parte decât unde este semnalată la început — d-sa încearcă să demonstreze că pe locul unde a fost înălțată biserica lui Neagoe nu a existat anterior decât biserica construită de Vlad Dracul sprijinindu-se de data aceasta pe complicatul și foarte lungul proces al moșiei Flămânzești. Pe baza unei analize foarte laborioase dar și greu de urmărit, Pavel Chihaia crede că poate ajunge la concluzia că Mitropolia pe care a găsit-o Neagoe dărimată și neîntărită a fost clădită după întemeierea în 1359 a mitropoliei Ungro-Vlahiei, adică atunci când au fost conferite orașenilor argeșeni unele privilegii pentru compensarea depozitării orașului de jumătate (?) din veniturile moșiei Flămânzești¹³.

Personal socotesc că toată argumentația din p. 47—63 ale capitolului citat este obositor de lungă și cu prea multe alternative pentru a putea aduce o lumină clară în problema ce se vrea rezolvată.

Dar să admitem că biserica fostă mitropolie, aflată pe locul pe care Neagoe Basarab a ridicat în 1512—1517 mănăstirea sa, a fost zidită din nou de Vlad Dracul la 1439. Rezultă în această ipoteză, potrivit datelor furnizate de Pavel Chihaia că:

1. Prima mitropolie a țării a fost biserica domnească Sf. Nicolae.

2. Mitropolia și-a avut sediul în această biserică din 1359 până în 1439.

3. La 1439, din voința lui Vlad Dracul, mitropolia s-a mutat în noua clădire zidită de el.

4. Vlad Dracul a avut motive serioase spre a face din ctitoria sa o nouă mitropolie. (Vom arăta mai jos aceste motive).

5. Mitropolia a funcționat în acest nou lăcaș din 1439 până în 1475 sau 1484, când așezământul întreg a fost dărimat în urma unui cutremur.

Față de aceste argumente se cade să punem și noi câteva întrebări:

1. Dacă biserica domnească Sf. Nicolae a fost menită de la început să fie sediu al mitropoliei, de ce s-a făcut mutarea din acest măreț lăcaș într-unul zidit la 1439, care cu greu am putea admite că l-ar fi putut egala, necum întrece în măreție și artă pe cel vechi?

— Iată mai întâi, motivele furnizate de Pavel Chihaia, pe care ne îngăduim să le și comentăm:

a. „Mutarea mitropoliei în același oraș se putea face fără învoirea Patriarhiei de la Constantinopol”, dovadă „mutarea mitropoliei Moldovei din biserica Mirăuți în biserica Sf. Gheorghe din Suceava”¹⁴. — Analogia este însă lipsită de temei; mitropolia Sucevei a fost mutată fiindcă biserica Mirăuți, sediul ei, s-a năruit în urma unei alunecări de teren;

b. al doilea motiv: „prestigiul de care avea nevoie noua ctitorie a lui Vlad Dracul în tripla ei semnificație, funerară, dinastică și cruciată (? !). Ea trebuia să devie biserica cea mai însemnată a țării cu un mare răsunet în

lumea credincioșilor”¹⁵!! — Ca și când biserica domnească, atât de impunătoare și bogat împodobită cu picturi de mare valoare nu ar fi fost semnificativă și nu ar fi avut, pe lângă calitatea ei de primă mitropolie — (cum o crede Pavel Chihaia și de care Vlad Dracul ar fi avut curajul și orgoliul s-o deposedeze) — și pe aceea de a fi multifunerară și dinastică;

c. al treilea motiv: moșia Flămânzești, proprietatea orașului. „Mitropolia — adică biserica domnească Sf. Nicolae — avea în stăpânire de mai multă vreme satele Iașii, Prăvălenii și Cornetul. Pentru înzestrarea ctitoriei sale Vlad Dracul ar fi trebuit să exproprieze fie pe orașeni (pe care totuși se pare că i-a expropriat de vreme ce le-a luat moșia Flămânzești), fie pe boierii care îi erau partizani convinși, fie Mitropolia (adică biserica domnească). Desigur că nici una din aceste alternative nu i s-a părut fericită și atunci soluția care i s-a impus a fost de a înălța ctitoria sa la rang de biserică mitropolitană pentru ca să poată căpăta (n.a.: deposeda legal de moșiile ei!), vechia mitropolie” (adică biserica domnească Sf. Nicolae)¹⁶;

d. al patrulea motiv: data sfințirii bisericii (15 august 1439), care arată că Vlad Dracul a înălțat acest monument în primii ani de domnie pentru ca să-i adăpostească mormântul (!)¹⁷. — De aici ar fi decurs motivul, expus mai sus sub lit. b. ? !;

e. al cincilea motiv, pe lângă alte câteva pe care nu cred că e cazul să le mai amintesc, ar fi acela că „Vlad Dracul, cavaler al ordinului Dragonului, a ținut să dea o replică în timp predecesorului său Alexandru Aldea, subliniind prin zidirea monumentului său funerar — biserica cea mai însemnată în Argeș, lângă reședința vechilor Basarabi — legăturile spirituale cu această veche așezare voievodală”¹⁸ (!) În sfârșit, alte câteva întrebări:

2. De ce a fost mutată mitropolia într-un nou lăcaș tocmai atunci când Curtea domnească își avea deja reședința la Tîrgoviște, în timp ce fosta reședință argeșeană și biserica domnească se găseau fără stăpîn?

3. Suprimarea calității esențiale pe care ar fi avut-o biserica domnească (aceea de mitropolie) nu a reprezentat mai degrabă un dispreț decât o cinstită în raport cu „legăturile spirituale pe care Vlad Dracul a ținut să le aibă, cum ni se spune, cu vechea așezare voievodală”?

4. Dacă mitropolia a fost mutată într-o clădire nouă în 1439, clădire care n-a durat decât 36—45 de ani, unde a funcționat mitropolia din 1475—1484 și până în 1520 când s-a mutat la Tîrgoviște?

5. Faptul că noua clădire s-a năruit la numai 36—45 de ani de la zidire nu ne îndreptățește să presupunem că Vlad Dracul, dacă are vreo legătură cu vechea mitropolie, n-a fost decât un restaurator care n-a putut totuși să redea clădirii trăinicia ei originară?

Apreciez cum se cuvine și foarte lăudabil efortul pe care Pavel Chihaia l-a depus într-o cercetare pe care altcineva cu greu ar fi putut-o întreprinde; socotesc totuși că problema nu e rezolvată și că are încă multe necunoscute.

Personal, nu văd de ce Argeșul n-ar fi putut avea o a doua biserică în afara celei de la curtea domnească și tot atât de veche, dacă nu chiar mai veche, dedicată mitropoliei, chiar dacă această mitropolie, risipită între timp, ar fi fost mult mai mică, așa cum este, de pildă, mitropolia veche din Atena.

Țin să adaug că din punct de vedere al arhitecturii (al evoluției arhitecturii în Țara Românească), faptul că biserica domnească din Curtea de Argeș a fost sau nu sediu al mitropoliei nu are nici o importanță. Problema care se cere precizată și analizată pe baze temeinice este de ordin pur istoric. Revine deci istoricilor să o mai analizeze dacă socotesc acest lucru necesar.

¹² Cf. Inscriptia de pe fațada bisericii lui Neagoe și afirmația lui Gavril Protul, martor ocular la sfințirea bisericii mănăstirii lui Neagoe Basarab.

¹³ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 47—63.

¹⁴ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 62.

¹⁵ *Idem*, p. 61.

¹⁶ *Idem*, p. 61—62.

¹⁷ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 60.

¹⁸ *Idem*.